

Recension

AADU OTT

Institutionen för pedagogik och didaktik, Göteborgs universitet

Roger Säljö: Lärande i Praktiken: Ett sociokulturellt perspektiv. Stockholm: Prisma, 2000.

Med boken *Lärande i Praktiken*, från Bokförlaget Prisma, 2000, inleder Roger Säljö det postmillennials författandet och berikar därmed den pedagogiska litteraturen med ett värdefullt tillskott. Bokens undertitel: *Ett sociokulturellt perspektiv*, klargör författarens perspektiv och utgångspunkt. På ett förtjänstfullt sätt utvecklar och problematiserar författaren genom hela boken sitt grundperspektiv i relation till andra synsätt på lärande och utveckling. Härvid behandlas såväl pedagogiska teorier baserade på exempelvis behaviorism som olika varianter av den så kallade kognitivismen. En intressant jämförelse görs mellan Piagets individualistiska form av mental konstruktivism och Vygotskys sociala konstruktivism. En moderniserad variant av den senare ligger till grund för det sociokulturella perspektiv som Säljö tar sin utgångspunkt i.

Det grundläggande synsätt som Säljö utgår ifrån är att människan är såväl en biologisk varelse som utvecklas mentalt, som en social varelse vars fysiska och intellektuella utveckling kan spåras i hennes användning av olika slag av artefakter i den artificiella värld som hon konstruerat. Det som skiljer stenåldersmänniskan från nutidsmänniskan består således inte av skillnader i biologisk eller mental konstitution utan av att nutidsmänniskans livsvärld kännetecknas av en miljö som domineras av artefakter som stöder såväl fysiska som kognitiva funktioner. En kostymklädd tidsresenär från stenåldern skulle visserligen ha svårigheter med Windows 2000 – men inte eljest sticka av från en grupp postmodernister.

Säljö refererar till en undersökning som belyser hur barns utveckling redan från 2–3-årsåldern förändras från att vara baserad på biologi och fysiologi till att vara bestämd av ett alltmer aktivt deltagande i den sociokulturella kommunikation som försiggår mellan människor. Säljö återger Vygotskys ord som säger att »utvecklingens natur [under ett barns uppväxt] förändrar sig, från biologisk till sociohistorisk». Det betyder att utvecklingen övergår från att i huvudsak bestämmas av inre psykologiska faktorer till att ske inom ramen för yttre sociokulturella förhållanden. Är Mowgli i Djungelboken något av en förebild?

Säljö kontrasterar hur barn under sin uppväxt, i enlighet med Piagets teorier, lär: »barn skall vara självstyrande, formulera sina egna frågor, manipulera objekt och därigenom få insikt», mot lärande i ett sociokulturellt perspektiv. Han framhåller härvid att det knappast är »rimligt att anta att barns egna aktiviteter leder till att de kan upptäcka de abstrakta kunskaper om världen som finns upplagrade i exempelvis vetenskaplig kunskap». Säljö betonar härvid att kunskaper inte finns hos objekten eller händelserna i sig, utan i av människor skapade diskurser i vilka objekten ingår. Att ingen elev funnit Newtons lagar genom ett undersökande arbetssätt har mången forskare belagt.

Säljö redogör, diskuterar och exemplifierar på ett engagerande och insiktsfullt sätt, många av de grundantaganden som det sociokulturella perspektivet bygger på. Han framhåller bland annat att vad människor säger, skriver och gör alltid är kontextuellt situerat och inte uttrycker deras inre tankevärld eller begreppsförståelse. Han betonar att mänskliga handlingar är situerade i sociala praktiker. Det betyder att tänkande, kommunikation och fysiska handlingar är situerade i kontexter. Att förstå kopplingen mellan sammanhang och individuella handlingar utgör kärnpunkten i ett sociokulturellt perspektiv. Det finns inte först en kontext och sedan en handling. Handlingar ingår i, skapar och återskapar kontexter. Wertsch åskådliggör detta med sitt förslag att »individual(s)» ersätts med »individual(s) in action in a context». Det senare utgör också, enligt Säljö, den enhet som på ett fruktbart sätt kan beforskas.

Ett sociokulturellt perspektiv betonar användning av verktyg och redskap som del i läroprocessen. Artefakterna innehåller tidigare generationers erfarenheter och insikter. Den historiska utvecklingen finns närvarande i det nuvarande. Härvid är kommunikation eller interaktion människor emellan viktig. Om man betraktar tänkande, begreppsanvändning och lärande som delar av mänskliga verksamheter i vilka användning av redskap ingår, förstår man att det inte går att dra en demarkationslinje mellan en individs kognitiva funktioner å ena sidan och använda artefakter å den andra. Lärande är till viss del exosomatiskt varvid artefakternas sociogenes, dvs uppkomst och utveckling, utgör kausal, kontextuell och historisk bakgrund.

Säljö grundar sin framställning av det sociokulturella perspektivet på sin uppfattning av vad begreppet *kultur* innebär. Kultur uppfattas av honom som den uppsättning av idéer, värderingar, kunskaper och andra resurser som människor förvärvar genom interaktion med omvärlden. I kulturen ingår de fysiska redskap, artefakter som vardagen är uppfylld av. Kulturen är således såväl materiell som immateriell. Utvecklingen av materiella resurser växelverkar med utvecklingen av idéer och intellektuella kunskaper.

Säljö ger också hopp åt åldrande pedagoger då han framhåller att »i ett sociokulturellt perspektiv har människors förmåga att lära och att utvecklas – såväl kollektivt som individuellt – ingen bestämd gräns. Vi skapar hela tiden redskap med vars hjälp vi kan lösa fysiska och intellektuella problem» (s 73). Detta argument lyfts fram för att problematisera Piagets tes om att det finns en slutlig och högsta nivå av lärande som kännetecknas av att det rena kognitiva

intellektet då är maximalt utvecklat och kan appliceras på olika verksamhetsområden.

Säljö syftar också med sin bok till att skapa en syntes av traditionellt disparata begrepp. Han framhåller att i ett sociokulturellt perspektiv på kunskap och lärande gäller inte den traditionella demarkationen mellan konkret och abstrakt, mellan teori och praktik, mellan språk och handling. Mänskliga handlingar är en kombination av intellektuell och manuell verksamhet. »Science is no more embodied than students are», som Gadamer anmärkte.

Säljö diskuterar utförligt begreppet mediering och menar att i ett sociokulturellt perspektiv, fysiska, liksom intellektuella och språkliga, redskap medierar verkligheten för människor i konkreta verksamheter. Begreppet mediera betecknar att människor inte står i otolkad kontakt med omvärlden. Mediering innebär att människors tänkande och föreställningsvärldar är framvuxna ur den omgivande kulturen och dess intellektuella och fysiska redskap. Språket är härvid det viktigaste verktyget i denna process och språket är konstitutivt i förhållande till omvärlden. Nelson Goodman har skrivit en bok vars talande titel exemplifierar detta: *Ways of worldmaking* (New York: Hackett, 1978). Att detta synsätt lett till häftiga diskussioner är en annan sida av saken.

Säljö belyser begreppet lärande ur många perspektiv och framhåller att lärande traditionellt beskrivs som en passiv process i vilken eleven får information, färdigheter och förståelse. Han betecknas denna process med begreppet »överföringsmetafor». Härvid uppfattas eleven som konsument. Kunskap betraktas som något som är avsett att lagras hos elever i deras hjärnor och problemet för pedagoger är att få dit denna kunskap. Säljö betonar att det, utgående från en sociokulturell syn på lärande, istället är genom kommunikation som lärande sker. Kunskap kan inte heller betraktas som en neutral avbildning av verkligheten som problemfritt kan överföras från en aktiv lärare till en passivt mottagande elev. Säljö understryker därför vikten av att rotmetaforen inläring byts mot ordet lärande eftersom det senare begreppet implicerar kommunikativ aktivitet hos den lärande.

Vidare framhåller Säljö att lärandets problem handlar om de erfarenheter som människor gör i en viss situation samt om de innebörder, tolkningar och handlingsmönster som detta leder till i andra sammanhang. Att lära är att bli delaktig i kunskaper och färdigheter och att kunna bruka dem i andra sociala praktiker och verksamhetssystem.

I ett sociokulturellt perspektiv betraktas inte kunskaper som färdigförpackade enheter som kan lagras någonstans. Kunskap nyttjas i handlande och utgör medel för att lösa problem och för att hanterat kommunikativa och praktiska situationer. Kunskap, i bemärkelsen diskursiva eller intellektuella redskap, är således uttryck för antagandet om en form av mänskligt handlande som tillerkänner människor kreativitet. Detta ger samtidigt utrymme för förändring och utveckling av kunskapsbasen. Säljö betonar också vikten av att kunskap problematiseras och han framhåller vikten av att inse att kunskapen är provisorisk och föränderlig.

Säljö diskuterar ingående det sociokulturella begreppet appropriering som nyttjas för att distansera sig från synen på lärande som inhämtande av

kunskap. Appropriering innebär att tillägna sig intellektuella verktyg eller att lära sig behärska fysiska redskap. Härvid framhåller Säljö att kommunikation, interpersonell aktivitet, är primär och att kognition, dvs intrapersonell aktivitet, innebär appropriering av kommunikativa redskap.

Säljö hävdar att människans övergång från en kultur baserad på talspråk till en kultur baserad på skriftspråk inneburit en genomgripande och omvälvande förändring i människors sätt att utveckla och återskapa kunskaper, insikter och färdigheter. Han exemplifierar processen med hur ett intellektuellt redskap, bokstaven, byggs in i en fysisk artefakt, tryckpressen, och analyserar de konsekvenser som detta leder till. I ett sociokulturellt perspektiv illustrerar detta skeende att det finns ett nära samband mellan mentala och fysiska artefakter varvid de sistnämnda kan betraktas som materialisering av de förstnämnda.

Säljö diskuterar också den spännande parallellen mellan portalfigurerna Gutenberg – och Bill Gates (namnet ej nämnt) varvid hårdvara och mjukvara i datorns mikrovärld skapar nya kontexter för lärande. Kanske uppkommer därvid emergenta fenomen, fenomen som inte kan förutses på en lägre nivå. En grundtes för Säljö är att allt fler algoritmer byggs in i artefakter för att underlätta kognitiva handlingar. Finns det därvid något hot? Kan vi hotas av intelligenta algoritmer? Kan självorganiserande system uppstå i datorernas allt större och alltmer oöverblickbara minnen?

Säljö beskriver hur texten som kanal för kommunikation medför möjligheter till utveckling av ett begreppsligt och analytiskt kunskapsinnehåll som inte finns hos objekten eller händelserna i sig. Dessa begrepp kan heller inte härledas mentalt. Sådana kunskaper är uttryck för de kommunikativa och argumentativa mönster som kallas för diskurser. Textuell kunskap ledde från memoriserande framställning till begreppslig kunskap där världen begripliggjordes och förklarades med hjälp av medierande redskap av begreppslig karaktär. En textbaserad värld framträder som öppnar sig för tolkningar men är fånge i ordens semantiska betydelser. Wittgenstein säger: »Språkets gränser är min världs gränser.» Hur kan ett gränsöverskridande ske?

Säljö utvecklar sin framställning av det sociokulturella perspektivet och behandlar därvid den formella skolan samt diskuterar detta verksamhetssystem utgående från begreppet dekontextualisering (av kunskaper). Han framhåller att ett lösgörande av ett begrepp ur sitt sammanhang också innebär en rekontextualisering inom ramen för en annan kontext och belyser med exempel hur lärande och kommunikation är situerade inom ramen för den formella skolan, men nu i en kontext med lärande som överordnad målsättning.

Säljö diskuterar även undervisningsproblem och inlärningssvårigheter och visar hur maktägande grupper har tolkningsföreträde och kan konstituera begrepps bildning i omvärlden. Francis Bacons gamla tes: »Kunskap är makt», lyder i postmodernisternas omtolkning: »Makt är kunskap.» Säljö framhåller att en anledning till att förklara inlärningsproblem med utgångspunkt i elevers svårigheter är att det är lättare att diskutera skolan och dess problem då. Om man antog att skolan och lärarna hade undervisningsproblem fanns risk för att hamna i situationer där lärarna eller skolsystemet framstod som ansvariga

för problemen. Det är mindre problematiskt att skylla på barnens bristande intellektuella förmågor. I ett sociokulturellt perspektiv måste emellertid alla pedagogiska problem diskuteras utgående från situerade kommunikativa praktiker. Detta mönster återfinns i andra kontexter. Med en anglicism säger man: »Blame the victim.»

Säljö diskuterar också den nya informationstekniken och dess potentiella påverkan på synen på undervisning och lärande. Han framhåller att den traditionella, lärarcentrerade och textbundna formen av undervisning håller på att förlora sin ställning som modell för hur kunskaper kommuniceras. Lärande handlar inte längre om att få del av information, utan av att göra erfarenheter i miljöer där fysiska och intellektuella redskap görs tillgängliga på ett för individen relevant sätt och där de brukas i konkreta verksamheter. En konsekvens av detta är att lärande i stor utsträckning kommer att handla om att behärska den nya tekniken i dess olika användningsformer. Tekniken för kommunikation blir i ökande utsträckning föremål för lärande: Formen blir innehåll. Som salig Marshall McLuhan sade: »The medium is the message.»